

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

**CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

Yıl 4 . Sayı 7 . Bahar 2008

YÖNETİM YERİ:
Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Beytepe- ANKARA 06532
Tel: 0312 297 68 70 Faks: 0312 299 20 76
Web: www.ait.hacettepe.edu.tr
E-posta: ctad.hacettepe@gmail.com
Tel: 0312 297 68 70/123

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN 1305-1458

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nce yılda iki kez yayınlanan yaygın süreli hakemli bir dergidir.

Basıldığı Yer: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi
06100, Sıhhiye, Ankara
Tel: 0312 310 9771

Basım Tarihi: 04 Şubat 2009

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.
Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlara aittir.

Türkiye’de Devletçilik Uygulamaları ve Basında Liberal Muhalefet, 1940-1945

İbrahim ERDAL

Bozok Üniversitesi

ERDAL, İbrahim, Türkiye’de Devletçilik Uygulamaları ve Basında Liberal Muhalefet, 1940-1945. *CTAD* Yıl 4, Sayı 7 (Bahar 2008), 207-219.

Cumhuriyetle birlikte, çok uluslu sosyal ve ekonomik yapıya dayalı olan bir sistemden ulus devlete ve milli ekonomiyi temel alan bir yapıya geçilmiştir. Bu geçiş süreci ekonomik buhranlar ve savaşlar ile sekteye uğramış, yaratılmak istenen özel teşebbüs ve sermaye sınıfı girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu süreçte, devletin özel sermaye grubu olan zenginler ve özellikle Gayrimüslimlerin elindeki işletmeler devletleştirilmiştir. Bu uygulama basında seslendirilmiş ve çok sert olmasa da eleştiri konusu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Devletçilik, Varlık Vergisi, Basın, Liberal Ekonomi.

ERDAL, İbrahim, Etatist Policies in Turkey and Liberal Opposition of Press. *CTAD* Year 4, Issue 7 (Spring 2008), 207-219.

Turkish Republic signifies transformation from a multinational social and economical structure, i.e. the empire, to a nation state and national economy. The transformation process was interrupted by the economic crises and wars of the time and, therefore, the plans for creating private enterprise and capitalist class failed. In this process, the enterprises owned by private entrepreneurs, especially by the non-Muslims were nationalized. Such policies were voiced in the press and criticized moderately.

Key Words: Etatism, Rich Tax, Turkish Press (1940-1945), Liberal Economy.

Giriş

Kuruluşunun ilk yıllarından itibaren yerli sermaye grubunu yaratmaya çalışan genç Türkiye Cumhuriyeti, 1920’li yıllarda İzmir İktisat Kongresi ve Teşvik-i Sanayi kanunu ile başlattığı yapılanma sürecini 1929 ekonomik buhranı ile başarısızlıkla noktalamıştır.¹ Aslında İzmir İktisat Kongresi toplanmadan önce İstanbul’daki Türk tüccarlar Milli Türk Ticaret Birliği’ni kurmuşlardır. Bu birliği kuran tüccarlar, yabancı sermaye ile Türkiye arasındaki Osmanlı’dan bu yana süregelen gayrimüslim tüccar aracılığına bir son vermek, bu sayede gelişmiş olan

¹ Merdan Yanardağ, *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1988, s. 41-46.

gayrimüslim ticaret burjuvazisini zaman içinde etkisiz hâle getirmeyi amaçlamaktaydılar. Böylece Türk sermaye sınıfı da gelişebilecekti.²

İktisat Kongresinde Türk sermaye sınıfının desteklenmesi ilkesi gerekçesiyle liberal ekonomik kalkınma modeli benimsenmiştir. Devlet özel sektörün yapması gerekli işleri yapacak, ya da yapanlar yardım edecek ve alt yapı kurumlarını inşa edecektir. Bu amaçla çok geçmeden İş Bankası Atatürk'ün verdiği 250.000 lira sermaye ile kurulmuş ve Celal Bayar başkanlığına getirilmiştir.³ Devlet, İş Bankası yoluyla yerli sermayeyi oluşturmaya ve ekonomiye yön vermeye çalışmaktayken sanayi sınıfının da önünü açmayı hedefleyen Teşvik-i Sanayi Kanunu kabul edilmiştir.⁴ Ancak dönemin tek partisi olan CHP, özel teşebbüsün yeterince güçlü olmaması ve diğer ekonomik ve dış siyasal gerekçelerle devletçi bir ekonomi uygulamıştır.⁵

1929 ekonomik buhranı Türk sermaye sınıfının oluşturulması çabalarının sonunu getirmiştir. Ancak uygulanan devletçi ekonomi modelinin içeriğinin ne olduğu konusunda karmaşa yaşanmış, 1930 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin devletçilik tanımı Atatürk tarafından;

...Bütün istihsal ve tevzi vasıtalarını fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dâhilinde tanzim etmek siyasisi güden ve hususi, ferdi iktisadi teşebbüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayanan kolektivist, komünizm gibi bir sistem değildir. ... Devletçilik; ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar milleti refaha, memleketi mamuriyete erdirmek için milletin menfaatini gerektiren işlerde devleti fiilen alakadar etmektir...⁶

şeklinde ifade edilmiştir. Atatürk, bununla beraber Türk sermaye sınıfının kurulması çabalarının kesilmesini istemediğinden liberal ekonomik modeli savunan bir muhalefet partinin kurulmasına ön ayak olmuş, Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurdurtmuş, SCP de ilk beyanâtında özel teşebbüsü savunacağını, vergilerde indirim ve sermaye teşvikini savunacağını bildirmiştir.⁷

Atatürk'ün millî sermaye yaratmak temeline dayalı serbest girişimciliği ekonomik model olarak destekleyen adımları dönemin basınında ve süreli yayınlarında eleştirilmiştir. Bu eleştiriler 1930'lu yıllarda bazı dergilerde ekonomik tercihler üzerine olurken bazı gazetelerde de tek partinin kurduğu baskı ortamına karşı olmuştur. Kriz sonrası dönemde liberal ekonomik modelin

² Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara, 1982, s.12-14.

³ Uygur Kocabaşoğlu, *Türkiye İş Bankası Tarihi*, İş Bankası Yayını, İstanbul, 2001.

⁴ *Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan İstifade Eden Müessesat-ı Sanaiye*, İstanbul, 1928, s.14-20.

⁵ Yanardağ, *age.*, s.48.

⁶ Afet İnan, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, İstanbul, 1930, s.61.

⁷ *Serbest Cumhuriyet Fırkasının Programı* (İstanbul, 1930); ve Çetin Yetkin, *SCF Olayı*, İstanbul, 1982, s.84.

karşısındaki en güçlü muhalifler ise Kadrocular olarak bilinen hareket⁸ olmuştur. *Kadro* dergisi etrafında toplanmış olan düşünürlerden oluşan bu grup; ekonomide günün kriz ve savaş şartlarına uygun bir modelde yapılanması ve devletin toplum-ekonomik ilişkiler üzerinde hâkimiyetini savunmuştur. Bu gruptan Vedat Nedim (Tör), *Kadro* dergisindeki bir makalesinde liberalizmi Tanzimat sonrasında ülkemize giren zararlı bir akım olarak görmekte ve devletin sosyal hayatı düzenlemesi gerektiğine, liberalizm ile karışıklığın çikacağına değinerek “kafalarımızı ve gümrük kapılarımızı zararlı fikir emtiasına kapatalım.. iktisat siyasetimiz yerli prensipler istiyor” diyerek yerlilik vurgu yapmıştır.⁹ Tör bir başka yazısında da; ferdî teşebbüsü ön planda tutan liberalizmin ekonomik buhran ile tamamen savunulamayan bir fikir olduğu iddiasıyla “Bugün her millet kendi etrafına çevirdiği demir kafes içinde kendi hürriyetini ya kurmağa ya da korumaya çalışıyor” derken de, bu görüşünü destekleyen somut durumu da, Türkiye’nin mütevazı ticaret bilânçosunun ilk defa serbest ticaretin kalktığı 1931 senesinde rahatladığını ifade ederek örneklemiştir.¹⁰ Yine bir diğer Kadrocu Şevket Süreyya (Aydemir) ise liberalizm ile ilgili olarak Türkiye’nin içinde bulunduğu şartların ferdî rekabeti ve Liberal bir sermaye oluşumunu hazırlayacak durumda olmadığını, millî mücadele içinde olan devletlerin liberal sermaye oluşturmak için bir “sömürgelerinin” olmadığını ifade etmiştir.¹¹ Emperyalizm ile liberalizmin ekonomi politiği birleşmiştir..

1930’lu yıllarda uygulanan karma devletçi ekonomik yapılanma da 1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı’nın getirdiği zorunluluklar sebebiyle kapsamlı olarak uygulanamamış; devlet savaşın ekonomik yıkımından kurtulabilmek için bir dizi saldırmazlık antlaşması yapmıştır.¹² Kadro hareketi bu süreçte liberal ekonomik sisteme muhalefetlerini Türkiye’nin alt yapısının buna hazır olmamasına dayandırmışlardır. Bu sistemde üreticilerin milletin menfaati yerine kendi menfaatlerini düşünmeleri ve organize olamamalarının sermaye oluşumunda verimin düşmesine sebep olacağını savunan İsmail Hüsrev (Tökin); Türkiye’de sermayenin güncel olarak kâr getiren alanlara aktığını bu yoğunlaşmanın da memlekette birçok sermayenin boşa harcanmasına sebep

⁸ 1920’li yıllarda sol akım içerisinde yer alan daha sonra Kemalist ideolojiyi benimseyen Kadrocular hareketinin lider kadrosunu Şevket Süreyya Aydemir, V. Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu oluşturmuştur. Bk ayrıca, Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılap ve Kadro*, Ankara, 1968, s.20-22.

⁹ Vedat Nedim Tör, “Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına”, *Kadro*, Şubat 1932, Sayı 2, s.10-11.

¹⁰ Vedat Nedim Tör, “Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye”, *Kadro*, Mayıs 1932, Sayı 5, s.13.

¹¹ Şevket Süreyya Aydemir, “Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye”, *Kadro*, Mayıs 1932, Sayı 8, s.8.

¹² *Tan*, 20 Ekim 1939; *Vatan*, 20 Ekim 1939; *Kavânin Mecmuası*, Cilt 21, s.5, Ankara, 1939; Ayrıca *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No: 279, Ankara, 1974, s. 154.

olduğuna dikkat çekmiştir. Adana pamuk üreticileri ile Buldan dokumacıları arasındaki irtibatsızlığı buna örnek veren Hüsrev'e göre devletin kontrolünün olması önemlidir.¹³

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılması, basında muhalefetin sesini kesmemiştir. Dönemin gazetelerinin muhalefet odaklandıkları ekonomik eleştirilerden ziyade baskı ve kapatmalara karşı kurmuştur. 14 Eylül 1930 tarihinde *Yeni Asır* yazarlarından Behzat Arif ve yazı işleri müdürü Abdullah Abidin'in, *Hizmet* gazetesi başyazarı Zeynel Besim'in tutuklanması basındaki bürokratlara karşı olan muhalefetin iktidara yönelmesine sebep olmuştur.¹⁴ Bu dönemde iktidara muhalefet eden basının başında Arif Oruç'un *Yarın*'ı, Ahmet Kadri yönetiminde *Yılmaz* ve Zekeriya Sertel'in *Son Posta'sı* gelmektedir. Bu üç gazete içinde en sert muhalefeti yapan ise *Yılmaz* gazetesidir.¹⁵

Muhaliif basına karşı sert tepkilerin merkezi olan yayın organı ise *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesidir. Falih Rıfki Atay ve zaman zaman gazete de yazılar yazan Siirt mebusu Mahmut Saydam ise karşı muhalif eleştirileri yapan önemli kalemlerdir. Saydam, muhalif basını halkı tahrik etmek ve isyana teşvik etmekle suçlamakta, kendilerinin ve Halk Fırkası üyelerinin Türkiye'nin iktisadî bir buhran içinde olduğu görüşünü paylaştıklarını, böyle bir dönemde yapılacak en kötü politikanın ise ülkeyi ilgilendiren konuların demagoji konusu olmasıdır, bunu mantık almaz.¹⁶ Falih Rıfki Atay da, aynı gazetede yazdığı bir yazıda muhalif gazetelerin özellikle de *Yılmaz*'ın var olan ekonomik sıkıntıları abarttığından ve köylüleri ve işçileri isyana yönlendirdiğinden bahsetmiştir.¹⁷ İktidar siyasetlerini eleştiri şahsî kavgalara dönüşmüştür. Arif Oruç ile Yunus Nadi tartışmaya Zekeriya Sertel de dâhil olmuştur.¹⁸

Matbuat takip edilip, denetlenenecekti. Nitekim 1931 yılında çıkarılan matbuat kanununun 50. maddesi "Memleketin genel siyasetine dokunacak yayınlardan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilir.(...) Bu şekilde kapatılan gazetenin sorumluları, kapatılma süresince başka bir adla gazete çıkaramaz."¹⁹ kaydıyla iktidarı eleştiren basın üzerinde baskı ve kısıtlamalar gelmişti. Bu kanunun iktidar yanlısı yayın yapan *Hâkimiyet-i Milliye*, *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri tarafından desteklendiği görülmüştür. Ancak bir süre sonra *Akşam* gazetesi sorumlu müdürünün bir haber dolayısıyla

¹³ İsmail Hüsrev Tökin, "Türkiye'de Milli Sermaye Hareketi", *Kadro*, Ekim 1932, Sayı 10, s.24.

¹⁴ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, İstanbul, 1983, s.67.

¹⁵ Nurettin Güz, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Sonrası Basında Muhalefet ve 1931 Matbuat Kanunu*, Ankara, 1993, s.10.

¹⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Mayıs 1931, s.1.

¹⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mayıs 1931, s.1.

¹⁸ Güz, *age.*, s.25-30.

¹⁹ Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara, 1999, s.153.

tutuklanması, önemli bir muhalif gazete olan *Yarın* gazetesinin kapanması ve Zekeriya Sertel’in gazetesi *Son Posta*’dan ayrılmasına sebep olmuştur. Basın üzerindeki bu yaptırımlar bir süre sonra iktidar yanlısı basının da tepkisini çekmiştir.²⁰

Savaş Dönemi Devletleştirme Politikası

1929 ekonomik buhranı sonrasında devletin tamamen etkinliğini savunan bir modeli uygulayan Türkiye, yerli sermayesini oluşturamadığı gibi yapılan uluslar arası anlaşmalar da devletin olası bir saldırıya karşı olan tedirginliğinin önüne geçememiş, yapılan savaş hazırlığı hükümetleri sıkı ekonomik ve siyasi kararlar almaya zorlamıştır.²¹ Bu önlemler üretici sınıfın silah altına alınarak bu özelliklerinin ortadan kalkmasına ve ayrıca bu sınıfın birden işe, barınma ve teçhizat ihtiyaçları yüzünden tüketici durumuna düşmesiyle sonuçlanmıştır. Bu toplumsal değişim devletin ticaret dengelerinin de değişmesine sebep olmuştur.²² Dış ticarete bu sıkıntılarla boğuşan hükümetler içerde de uygulanan savaş ekonomisi sebebiyle özel teşebbüsü ihmal ettiği gibi karaborsa ve vurgunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.

Millî sermaye ve birikimini yaratmak için çabalayan Türkiye’nin yaşadığı soruna değinen basın ise, bu dönemde çeşitli kapatma cezalarına maruz kalmıştır. 1929 ekonomik buhrandan 1939 yılına kadar geçen sürede değişen dünya dengeleri, ideolojik gelişmeler Türkiye’de muhalefet algısının da değişmesine sebep olmuştur. Tek parti döneminin baskıcı ruh hali, onun ekonomik faaliyetlerinin yanı sıra siyasi ve sosyal alanlarda da eleştirilmesine giden yolu açmış, bu eleştiriler tutuklanmaların ve vatan hainliği suçlamalarının da ortaya atılmasına sebep olmuştur.

II. Dünya Savaşı döneminde bazı illerde geçerli olmak üzere 22 Kasım 1940 tarihinde bir ay süreli sıkıyönetim ilân edilmiştir. Ancak bu süre daha sonra üçer aylık süreler hâlinde 1947 yılına kadar uzatılmıştır. Bu süreçte gazetelerin kapatılma yetkisi hükümetlerin yanında sıkıyönetime de verilmiştir. Bu dönemde birçok gazete sebebi bilinmeden kapatılmıştır.²³ Dönemin Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Sıkıyönetim Komutanlığı ve savcılıklar gazetelere sık sık “tebliğ,

²⁰ *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1931, 22 Ağustos 1931.

²¹ *İstatistik Yıllığı 1942-1945*, Cilt 15, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1946, s.340-362. Morris Singer, *The Economic Advance of Turkey 1938-1965*, Turkish Economic Society Publication, Ankara, 1971, s.7

²² *İstatistik Yıllığı 1940-1941*, Cilt 12, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1944, s. 370-375; Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri 1923-1939*, Ankara, 1991 s.199-230; *Türk Dış Politikasında 50 Yıl, II. Dünya Savaşı Yılları 1939-1946*, Dış İşleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1973, s.96-120.

²³ Murat Güvenir, *II. Dünya Savaşında Türk Basını*, İstanbul, 1991, s.120-122.

talimat, yönerge” adı altında yasaklama kararları göndermiştir.²⁴ Dönemin başbakanlarından Refik Saydam’ın gazetelerin önce uyarılması daha sonra da kapatılmasına dair görüşünün sıkıyönetim komutanlığına gönderildiği ve bazı devlet memurları ile ilgili haberlerin yapılmasının da yasaklanabildiği görülmüştür. Bu yetki dâhilinde sıkıyönetim komutanlıkları kimi yazarları Anadolu’ya sürgün etmiş, Basın Yayın Genel Müdürlüğü de kimi gazetecilerin yazı yazmasını yasaklamış hatta bazı yorumların veya makalelerin yayınlanmamasını istemiş, gazetelerin sayfa düzenine dahi karışmıştır.²⁵ Bu yasaklamalar savaş ihtimaline karşı Türkiye’nin yaptığı anlaşmalara göre değişmiştir. Mesela Türkiye’nin Almanya ile yaptığı saldırmazlık antlaşmasından sonra Türkiye’de “ırkçı” söylemleri olan yayınlarda artış görülmüştür.²⁶ Savaş döneminin sonunda ise Türkiye’nin İngiltere ve Rusya tarafında yerini ilân etmesi sürecinde de bu anlamda yayın yapan birçok yazar tutuklanmış, dergi ve gazeteler kapatılmıştır.

II. Dünya Savaşı döneminde gazetelerin savaşın taraflarına göre yayınlarına devam ettikleri görülmüştür. Türkiye savaşın sonuna kadar tarafsızlık ilkesine dikkat etse de dönem dönem siyasi ve ideolojik yayınlara izin vermiştir. Türkiye basınında *Cumhuriyet* ve *Tasvir-i Efkâr* gazetesi Almanya, *Vatan* ve *Tanın* gazetesi İngiltere ve *Tan* gazetesi de Sovyetleri tutmaktaydılar. Bu gazeteler hükümetlerin politikalarını bu çerçevede eleştirmişlerdir.²⁷ Savaş döneminde var olan sıkıntılara, gazete ve mürekkep temininde devlete olan bağlılığa ve CHP’nin basın üzerindeki etkisine rağmen köşelerinde eleştiri yazıları yazabilmek önemli bir vakadır. Devletin ferdi teşebbüs üzerinde uyguladığı devletleştirme politikaları, savaş ihtimali gerekçesi arkasından yapılan yağmalar ve tutuklamalara karşı nadir de olsa ses çıkması dönemin basını açısından başarı olarak kabul edilmiştir.

1930’lu yıllarda uygulanan basın üzerindeki baskı süreci Türk Basın Birliği’nin kuruluşunun ertesinde 150’liklerin affedilmesi, Refii Cevat Ulunay, Refik Halit Karay, Mümtaz Göztepe, ve Rıza Tevfik’in yurda dönmeleri, Hüseyin Cahit Yalçın, Necmettin Sahir Silan gibi gazetecilerin milletvekili seçilmeleri basın ve iktidar arasında yumuşamaya sebep olmuş ise de savaş dönemi uygulanan politikalar 1930’lu yılları aratmamıştır.²⁸

Savaş dönemi hükümetleri, “Müdafaa ekonomisinin başlıca meselesi olan memleketin sulh kudretini, memleketin savaş kudreti konularını hareket noktası olarak inceler” görüşünü merkeze alarak halkın yaşam standartlarına önem

²⁴ Kabacalı, *age.*, s.160.

²⁵ Alpay Kabacalı, *Türkiye’de Basın Sansürü*, İstanbul, 1990, s. 301-312.

²⁶ Kabacalı, *Türk Basınında*, s.162.

²⁷ Orhan Koloğlu, *Türk Basını Kıvayı Milliyeden Günümüze*, Ankara, 1999, s.79.

²⁸ Koloğlu, *age.*, s.80.

vermiş, Millî Korunma Kanunu’nun temelini oluşturan birçok kurumun kuruluş kararlarını almıştır.²⁹ Bu kararların en önemlileri de Millî Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu olmuştur. “Millî hayatımızda bu istisnâ ahvâlin, savaşın tesirlerini önlemek ve iktisadî bakımdan da tehaffuzî ve tedafûî tedbirler almak” gerekçesiyle çıkarılan Millî Korunma Kanunu, 18 Ocak 1940 tarihinde savaş hâli süresince işletilmesi kararıyla yürürlüğe konmuştur.³⁰ TBMM’de yapılan görüşmelerde kanunla ilgili eleştiriler ortaya konmuş, en yoğun eleştiri de küçük çiftçiyi ezdiği ifade edilen 41. maddeye olmuştur.³¹ Dönemin basınında da bu kanunun ülkede serbest teşebbüsü engellediği gerekçesiyle sert tepkiler gösteren yazılar yayınlanmıştır.³² Kanunun serbest teşebbüsün önünü kesen ve devletin el koyma hakkını doğurduğu için eleştiri alan maddeleri şöyledir: 1. madde: hükûmetler olağanüstü durumlarda yeni görev ve yetkiler üstlenmiş, böylece sanayi ve maden kuruluşlarını gerekli değişiklikler yapmak amacıyla denetleme yapabilme hakkı kazanmıştır. Ayrıca devlet, 11.madde ile sanayi ve maden kuruluşlarının imal ettiği ürünleri normal maliyetine muayyen bir kâr ekleyerek satın alma ve 18. madde ile kendisine verilen üretim programına uymayan veya işyerinde gerekli değişikliği yapmayan kuruluşlara el koyma, 20. ve 21.maddelerle bazı maddelerin tüketim miktarını sınırlandırabilme ve 40. ve 41. maddelerle de sekiz hektardan daha geniş arazisi olanları arazisinin yarısına kadar yerine hububat ektebilme ile her 4 hektar için bir çift öküzü millî müdafaa yükümlülüğünden istisna etme yetkisine sahip olmuştur. Dönemin hükûmetleri kanunun gereği olarak özel teşebbüsün elinde bulunan kuruluşlara el koyarak devletleştirmiştir. Bu uygulamanın ses getiren ilk uygulaması Zonguldak’tan İstanbul’a kömür naklinin millîleştirilmesi olmuştur. Bu millîleştirme basında eleştiriye sebep olmuş; Ahmet Emin Yalman gazetesindeki köşesinde ferdî teşebbüse dikkat çekerek

Harp ekonomisi deyince akla gelen önemli husus, devlet işletmeleri ile hususi işletmeler arasında köprü kurmaktır. Bugün mevcut devlet işletme mekanizmaları iktisadi ölçü ile olgun ve کافی derecede verimli değildir. Böyle bir zamanda inhisarcı bir zihniyetle hususi teşebbüsün yolunu kesmek büyük hatadır. Zonguldak’tan İstanbul’a kömür nakli hususi teşebbüsten devlete geçmiş ve nakliyat kesilmiştir.³³ Eğer devletçilik bir işi hususi teşebbüsten daha iyi yapacak bir hâle

²⁹ *Vatan*, 18 Ocak 1941; 30 Ocak 1942; *Tan*, 17 Ocak 1941; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, İstanbul, 1979 s. 209-212.

³⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC)*, İçtima 27, Cilt 9, s.138-153. *Düstur*, 3. Tertip, Cilt 21 s.274-281.

³¹ *TBMMZC*, İçtima 27, Cilt 9, s.140-153; Cemil Koçak, *Türkiye’de Millî Şef Dönemi 1938-1945*, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.382.

³² *Vatan*, 22 Ocak 1942; *Tan*, 21 Ocak 1942; Fethi Çelikbaş, “Harb İktisadı ve Millî Korunma Kanunumuz” *Ülkü*, Cilt XV, Sayı 86, Nisan 1940, s. 103-111.

³³ *Vatan*, 24 Ocak 1942.

gelmemişse, iyi giden işleri nazarı bir prensip nâmına bozmaktan ve hele fevkalâde bir zamanda yeni ve neticesi meçhul bir tecrübeye atılmaktan büyük bir hata olamaz.³⁴

diyerek eleştirmiştir. Devletleştirmeye rağmen İstanbul'da kömür ve işe sıkıntısı yaşanması ve diğer devletleştirme uygulamalarına yapılan eleştiriler üzerine hükûmet açıklama yapmak zorunda kalmıştır.³⁵

Hükûmetler bu kanundan aldığı yetki ile Türk iktisadındaki devletleştirme uygulamalarını yani ihracat ve ithalattaki müdahalesini arttırmış, ürünlerin alım, satım ve dağıtımını devlet kontrolüne almıştır.³⁶ Ancak bazı ürünlerin fiyatlarında ve üretiminde sınırlama getirilmesi sebebiyle özel teşebbüs zor durumda bırakılırken üretmeyen karaborsa ve vurguncu tüccarın zenginleşmesini engelleyememiştir.³⁷ Özel teşebbüs elinden alınan ürünlerde uygulanan yüksek fiyatlar ve ekme dağıtımındaki usulsüzlük mecliste eleştiri konusu olmuş, Refik İnce, şeker vurgunu konusunda hükûmete gensoru vermiştir.³⁸ Özel teşebbüsün elinden çıkan kibrit ve şeker gibi ürünlere yapılan fiyat zammı, devletin el koyması muhtemel eşyanın karaborsacılar tarafından ortadan kaldırılmasının sosyal yapıdaki rahatsızlığa sebep olduğunu belirten Zekeriya Sertel, Hükûmetin hemen bir işe siyasetine ihtiyacının olduğu, ordunun ve halkın ihtiyaç duyacağı malların üretimini öne alınması gerektiğini vurgulayarak adaletli olmaya davet etmiştir.³⁹ Ahmet Emin Yalman da, devletin fiyat tespiti esnasında özel teşebbüsü yok saymasının getirdiği dengesizliğe dikkat çekerek; "iş bilen bir adam, o işe ait mesuliyeti taşımayı bilir. İş bilmeyip de yapmaya kalkışan bir adam isterse memurun kanununun bütün vasıflarına sahip bir memur olsun, o işe ait ölçülerle gayri mesul bir unsurdur."⁴⁰ sözleriyle, hükûmetin yaptığı uygulamaların ekonomiyi uğrattığı zararı dile getirmiştir. Özel teşebbüsü korumak amacıyla yapılan bu eleştiriler üzerine Başbakan Refik Saydam, Milli Korunma Kanunu üzerinden yolsuzluk ve usulsüzlük yapanların cezalandırılacağını açıklamıştır.⁴¹

Hükûmetlerin Milli Korunma Kanunu ile ekonominin her alanında sıkı bir devletleştirme ve kontrol yoluna gitmesi, özel teşebbüsün yerine de yatırımları yapma zorunluluğunu doğurmuştur. Ancak teşkilâtların tecrübe yetersizliği ve uygulamalarda yaşanan usulsüzlükler, orta ölçekli ve küçük ölçekli çiftçi ve

³⁴ *Vatan*, 26 Ocak 1942.

³⁵ *Vatan*, 1 Şubat 1942.

³⁶ *Vatan*, 3 Şubat 1942; *Tan*, 16 Ocak 1942.

³⁷ *TBMMZC*, Devre 6, Cilt 28, 1942, s.1-4; *Tan*, 2 Kasım 1942.

³⁸ *Tan*, 31 Ocak 1942; *Tan*, 1 Şubat 1942.

³⁹ *Tan*, 27 Ocak 1942.

⁴⁰ *Vatan*, 12 Nisan 1942.

⁴¹ *Tan*, 2 Şubat 1942.

üreticiyi tamamen ortadan kaldırmıştır.⁴² Hükümetlerin bütçe dengeleri devamlı bozulmuş, meydana gelen açıklara karşı yeni kaynak olarak yeni vergiler getirilmiştir. Hükümetlerin artan bütçe açıkları devletleştirme politikasının daha başka bir yönüne işaret etmiştir. Karaborsacılığa engel olamayan mevcut iktidar Osmanlı Devleti'nden bu yana önemli bir sermaye yapısına sahip olan gayrimüslimler ile birlikte zengin sınıf üzerine tepkilerini yönlendirmiştir. Hükümette "II. Dünya Savaşı'ndan ve onun yarattığı ortamdan zengin olanların çileye ortak olmadıkları, normal vergi kanunlarına bile tabi tutulmayan bu şahısların kazançları oranında vergiye tabi tutulmadıkları" görüşü hâkim olmaya başlamıştır.⁴³ Yeni gelir kaynağı arayan Başbakan Saraçoğlu da 11 Kasım 1942 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada; "... Bu iş için tek yol tedavüle çıkan paranın bir kısmını vergi olarak geri çekmekten ibarettir ve bu alış harp yıllarında çok para kazanmış olanlardan yapılmalıdır ve yalnız bir defaya mahsus alınmalıdır."⁴⁴ sözleriyle Varlık Vergisi'nin sinyallerini vermiştir. Saraçoğlu'nun verdiği bu işaretten sonra Varlık Vergisi; "İktisadi şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek yüksek kazançlar elde ettikleri hâlde, kazançları ile mütenasip derecede vergi vermeyenleri istihdaf etmekte ve içinde olduğumuz fevkalade vaziyetin icap ettirdiği fedakârlığa, bunları kazanç ve kudretleriyle mütenasip bir derecede iştirak ettirmek maksadındadır."⁴⁵ gerekçesiyle yürürlüğe konmuştur.

Gerçekte; ülkede var olan özel teşebbüsün üzerine bir baskı unsuru olarak çıkan Varlık Vergisi konusunda basında gösterilen tepki nisbeten daha hafif olmuştur. Ülkede yaşanan karaborsa ve haksız kazanç sağlayan şahıslar, basının bu konuda hükümetleri desteklemesine sebep olmuştur. Refii Şükrü Suvla, *Vatan* gazetesindeki yazısında; "...Varlık vergisi bir nevi sermaye vergisidir. Bu vergi muharip ve bitaraf bir çok memlekette uygulanmıştır. Bilhassa İsviçre'de ordu masraflarının mühim bir kısmı bir defaya münhasır olarak tarh edilen bu vergiyle karşılanmıştır." değerlendirmesini yaparak hükümetin beklentilerini desteklemiştir.⁴⁶ Vergilerin uygulanmasındaki bazı kararları eleştirecek olan Zekeriya Sertel, "bütün halkın sıkıntı çektiği bir dönemde bir grup zenginin lüks içinde yaşaması göze batıyordu. Bu yüzden servetlerinin fazlası cemiyetindir. Millî refahın zararına ferdî refah olmaz. Varlık vergisi bu hastalığı tedavi eden bir devadır"⁴⁷ sözüyle verginin gerekliliğini ifade etmiş, Ahmet Emin Yalman da

⁴² *Vatan*, 24 Ocak 1942; Selim Demirelli, *Yeni Milli Korunma Kanununda Tüccar ve Esnaf ve Mülk Sahipleri*, Ankara, 1944, s.18-22.

⁴³ H. Refik Ertuğ, "Varlık Vergisi Üzerinde Bir Tetkik", *Siyasi İlimler*, Cilt 12, Sayı 140, Ocak 1942, s. 295.

⁴⁴ *TBMMZC*, Devre 6, Cilt 28, 1942, s.21.

⁴⁵ *TBMMZC*, Devre 8, Cilt 28, 1942, s.36; *Tan*, 12 Kasım 1942; *Vatan*, 12 Kasım 1942; Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul, 1951 s. 44-45.

⁴⁶ *Vatan*, 13 Kasım 1942.

⁴⁷ *Tan*, 18 Aralık 1942.

köşesinde daha önceki yaşanan uygulamaları hatırlatarak hükûmeti şu cümlelerle uyarmıştır:

Verginin yükü bütün milleti ezerken bir takım açık gözlerin diğer vatandaşların açlığını, sıkıntısını paraya, zevke, lükse çevirmelerine, fiyatları diledikleri gibi yükseltmelerine, en çirkin hilelere başvurmalarına tahammül edilemezdi. Hükûmet tedbirler aldı, bu tedbirler tecrübesiz kadrolar tarafından tatbik ediliyordu, Hükûmetin iktisadi seferberliği noksandı, yetersizdi. Ancak vatani hedefe ulaşmak için; hareketleri dürüst ve vicdanları temiz olanlar, hükûmetin aldığı tedbirlerin neticesini itimatla beklemeli, ufağ tefek hataları iyi niyete ve zarurete bağışlamalıdır.⁴⁸

Varlık Vergisi tahsilinde; vergi mükellefiyetinin büyük bir kısmı azınlıklardan tahsil edilmiştir. Bu durum daha önce basında da dile getirilmiş, özellikle gayrimüslimlere dikkat çekilmiş, onlar için “fevkalâde tedbirler” uygulanması istenmiştir. Verginin yoğun olarak gayrimüslim müteşebbisten alınmasının sebebi; gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti’nden günümüze kadar yabancı şirketler ile ticarete önem vermeleri ve onların şubeleri olarak çalışmaları ve Türk işçileri işten çıkarmaları olmuştur. Bu usul özellikle İstanbul ve İzmir’deki gayrimüslim tüccara zarar vermiş, yasal yolun kapalı olmasından dolayı vergi ödemeyenler, Doğu Anadolu’daki çalışma kamplarına gönderilmişlerdir. Çalışma kamplarına gönderilen bu gayrimüslim esnaf ve tüccarın mal ve mülkleri Müslüman-Türk zenginlerin eline geçmiş, fabrikalar, emlak ve ticarî stoklar yok pahasına satın alınmıştır.⁴⁹ Bu cezaî hükümlere karşılık, vergisini ödemeyen birçok insan olmuş, yaşanan sıkıntılar üzerine vergide hafifletilme yoluna gidilmiş ve Varlık vergisi 15 Mart 1944 tarihinde kaldırılmıştır.⁵⁰ Varlık Vergisi Kanunu basında; 1941 yılı Almanya-Türkiye Saldırmazlık Anlaşması’yla ilişkilendirilerek Nazi tavrına benzetilmiş, kanunun azınlıkların ezilerek siyasî düşmanlara meydan okumak ve siyasî dostları korumak amacıyla meydana getirildiği tarzında anlamlandırılmıştır.⁵¹

Savaş dönemi hükûmetinin bütçe açığını kapatmak için, devletin önemli gelir kaynaklarından olan toprak mahsullerine de vergi uygulaması getirilmiştir.⁵² Ancak mecliste bu vergiye çok itiraz olmuş, Eskişehir Milletvekili Emin Sazak bu verginin Aşar vergisiyle aynı olduğunu, verginin nasıl tahsil edileceğinin net olmadığını, kraldan çok kralcı olan memurların ölçüyü kaçıracığını ve oranların ağır olduğunu iddia etmiştir.⁵³ Ancak bütün itirazlara rağmen Toprak Mahsulleri

⁴⁸ *Vatan*, 6 Aralık 1942.

⁴⁹ *İstatistik Yılı 1942-1945*, Cilt 15, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1946, s.393.

⁵⁰ İbrahim Erdal, “II. Dünya Savaşı Döneminde Türkiye’nin İktisadi Politikaları ve Muhalefet”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1 (2007), s.151.

⁵¹ *Vatan*, 3 Kasım 1922.

⁵² *TBMMZC*, Devre 7, Cilt 3-4-5, 1943, s.15.

⁵³ *TBMMZC*, Devre 7, Cilt 3-4-5, 1943, s.14-17.

Vergisi “Ekonomik zorlukların toplumda dengeli bir biçimde paylaştırılabilmesi için, maliyet fiyatlarının birkaç misli derecesinde artan toprak mahsullerinden bir vergi alınmasına zaruret görülmüştür” gerekçesiyle kabul edilmiştir. Bu vergi özellikle toprak ağalarını rahatsız etmiş, üç yıl yürürlükte kalan vergi 23 Ocak 1946 tarihinde kaldırılmıştır.⁵⁴

Sonuç

Kuruluşundan bu yana, devraldığı çok uluslu ekonomik yapı üzerine millî ekonomi sistemini yerleştirmeye çalışan Türkiye, bu süreçte bütün dünyayı da etkileyen iki büyük olayla karşı karşıya kalmıştır. Bunlar 1929 ekonomik buhranı ve II. Dünya savaşıdır. Devletin ilk yıllarında özel teşebbüsü desteklemek için çıkardığı yasalar, uygulamalar ve teşvikler kriz sonunda devletin; bir türlü oluşamayan özel teşebbüsün görevini de üstlenmesiyle sonuçlanmıştır. Bu karma devletçi ekonomik yapı sürecinde devlet; hem var olan özel teşebbüsünü hem de kendi eliyle yaptığı hizmetleri kısıtlama yoluna gitmiştir. Uygulanan savaş ekonomisi daha o tarihlerde dahi önemli sermaye gücünü elinde tutan zenginler özellikle gayrimüslimler üzerinde devletleştirme politikasının uygulanmasına sebep olmuştur. Bu faaliyetler basında “hür teşebbüsün haklarını gasp” olarak algılanmış ve muhalefete sebep olmuştur. Ancak olası bir savaş durumu ve karaborsa zenginlerinin varlığı bu tepkinin de sert olmasının önündeki en önemli engel olmuştur.

Türkiye ekonomisinde önemli yer tutan zengin özellikle gayrimüslim tüccarların tespit edilen vergi oranlarını ödeyemeyecek durumda olmaları veya ödemek istememeleri gayri yasal yollara gidilmesine sebep olmuştur. Savaş olasılığının bulunması sebebiyle ürünler üzerinde devlet payı, çiftçilerin tarlada ürünlerini, hayvancılıkla uğraşanların dağlarda hayvanlarını gizlemeleri, karaborsadan satarak elden çıkarmaları gibi yolun önünü açmıştır. Çiftçilerin yaşadığı ekonomik sıkıntı orta ölçekli esnaf gurubunun da kepenk kapatmasına giden yolu hızlandırmıştır. İç iktisadî politikada alınan kararları uygulayacak deneyimli ve uzman kadroların olmayışı da yaşanan bir diğer sorundur. Savaş yıllarında devletin ekonomiye müdahalesi yoğun olarak görülmekle birlikte bu müdahale basındaki eleştirilere rağmen özel teşebbüsün gelişimini engelliyici bir nitelik kazanmamıştır. Milli Korunma kanununa dayanarak hükümet, ithalatçıları kontrol altına almak için İthalatçı Birlikleri'ni kurmuş, İhracatçı Birliklerine üye olmayanların ticaret yapması yasaklanmıştır.⁵⁵

Tek parti dönemi ve 1929 ekonomik buhranı ile başlayan süreçte devletin uyguladığı ekonomik politikalar ve iç siyaset basın tarafından sık sık eleştiriyeye uğramıştır. 1930'lu yılların sonuna kadar ifade özgürlüğü konusuna ağırlık veren

⁵⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, Cilt 21, Ankara, 1946, s.91.

⁵⁵ Vatan, 8 Şubat 1942.

basın ekonomik konulara fazla değinmemiş, iç siyaset anlamında muhalif gazetelerin sol eğilimli olduğu görülmüştür. Ekonomik modeller konusunda *Kadro* dergisi daha etkili olmuştur. Devletin uygulayacağı ekonomik modelin liberalizm değil, kontrollü devletçilik olduğunu savunan ve sol gelenekten gelen Kadro hareketi tek parti iktidarının en önemli muhalefet grubunu oluşturmuştur. Bu yıllarda çıkarılan matbuat kanunu gazeteler üzerinde önemli sınırlamaların hatta kapatmaların önünü açmıştır.

II. Dünya Savaşının başlamak üzere olduğu yıllarda basın iktidar arasında bir yumuşama sağlanmış ise de savaşın patlak vermesi bu süreci kesmiştir. Savaş döneminde olası taraf olma endişesiyle devletin uyguladığı ferdî teşebbüse sınırlama ve mallarına el koyma faaliyetleri muhalif basının daha çok dile getirdiği konu olmuştur. Millî Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi bu konuda basını en çok meşgul eden konu olmuştur. Her ne kadar savaş döneminde de basının ifade özgürlüğü üzerinde büyük baskı ve kısıtlamalar yaşanmış ise de bu çalışmada sadece ekonomik anlamda muhalefete değinilmiştir. CHP'nin basın üzerindeki etkinliği göz önüne alınırsa *Vatan* ve Ahmet Emin Yalman'lı *Tan* ve Zekeriya Sertel hükümetin bu politikalarını eleştirebilen nadir kalemlerden olduğu anlaşılmaktadır. Sol gelenekten gelen Sertel ve İngiltere taraftarı olan Yalman, özellikle özel teşebbüsün hakları ve getirilen vergi yüküne önemle değinmiş, devlet eliyle yapılan yağma ve yolsuzluklara dikkat çekmiştir.

Kaynaklar

- AYDEMİR, Şevket Süreyya (1979) *İkinci Adam*, İstanbul.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya (1968) *İnkılap ve Kadro*, Ankara.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya (1932) Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye, *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, Mayıs, Sayı 8.
- BORATAV, Korkut (1982) *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara.
- Cumhuriyet* (1931) 11 Ağustos, 22 Ağustos.
- ÇELİKBAŞ, Fethi (1940) Harb İktisadi ve Millî Korunma Kanunumuz, *Ülke*, Cilt XV, Sayı 86, Nisan, 103-111.
- DEMİRELLİ, Selim (1944) *Yeni Millî Korunma Kanununda Ticar ve Esnaf ve Mülk Sahipleri*, Ankara.
- Düstur* 3. Tertip Cilt 21.
- Hakimiyet-i Milliye* (1931) 23 Mayıs, 25 Mayıs.
- ERDAL, İbrahim (2007) II. Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'nin İktisadi Politikaları ve Muhalefet, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 1, Cilt 9, Sayı 1, Sakarya.
- ERTUĞ, H. Refik (1942) Varlık Vergisi Üzerinde Bir Tetkik, *Siyasi İlimler*, Cilt 12, Sayı 140, Ocak.
- GÜVENİR, Murat (1991) *II. Dünya Savaşında Türk Basını*, İstanbul.
- GÜZ, Nurettin (1993) *Serbest Cumhuriyet Fırkası Sonrası Basında Muhalefet ve 1931 Matbuat Kanunu*, Ankara 1993, s.10

- DEMİRELLİ, Selim (1944) *Yeni Milli Korunma Kanununda Tüccar ve Esnaf ve Mülk Sahipleri*, Ankara.
- İNAN, Afet (1930) *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, İstanbul.
- İstatistik Yıllığı 1940-1941* (1944) Cilt 12, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- İstatistik Yıllığı 1942-1945* (1946) Cilt 15, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Kavânin Mecmuası* (1939) Cilt 21, Ankara.
- KABACALI, Alpay (1999) *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara.
- KABACALI, Alpay (1990) *Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur (2001) *Türkiye İş Bankası Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- KOÇAK, Cemil (1991) *Türk-Alman İlişkileri 1923-1939*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- KOÇAK, Cemil (1996) *Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945*, Cilt 2, İstanbul.
- KOLOĞLU, Orhan (1999) *Türk Basını, Kuşayz Milliyeden Günümüze*, Ankara.
- Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)* (1974) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 279, Ankara.
- ÖKTE, Faik (1951) *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul.
- Serbest Cumhuriyet Fırkasının Programı* (1930) İstanbul.
- SINGER, Morris (1971) *The Economic Advance of Turkey 1938-1965*, Turkish Economic Society Publication, Ankara.
- Tan* (1939) 20 Ekim; (1941) 17 Ocak; (1942) 16 Ocak, 21 Ocak, 27 Ocak, 31 Ocak, 1 Şubat, 2 Şubat, 2 Kasım, 12 Kasım, 18 Aralık.
- Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan İstifade Eden Müessesat-ı Sanaiye* (1928) İstanbul.
- TÖKİN, İsmail Hüsrev (1932) Türkiye'de Milli Sermaye Hareketi, *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, Sayı 10, Ekim.
- TÖR, Vedat Nedim (1932) Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına, *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, Sayı 2, Şubat.
- TÖR, Vedat Nedim (1932) Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye, *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, Sayı 5, Mayıs.
- Türk Dış Politikasında 50 Yıl, II. Dünya Savaşı Yılları 1939-1946* (1973) Dış İşleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi* (1946) Dönem VII, Cilt 21, Ankara.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi* (TBMMZC) İçtima 27, Cilt 9; (1942) Devre VI, Cilt 28; (1943) Devre VII, Cilt 3, 4, 5; (1942) Devre VII, Cilt 28.
- Vatan* (1922) 3 Kasım; (1939) 20 Ekim (1941) 18 Ocak; (1942) 22 Ocak, 24 Ocak, 26 Ocak, 30 Ocak, 1 Şubat, 3 Şubat, 8 Şubat, 12 Nisan, 12 Kasım, 13 Kasım, 6 Aralık.
- YANARDAĞ, Merdan (1988) *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, Yalçın Yayınları İstanbul.
- YETKİN, Çetin (1982) *SCF Olayı*, İstanbul.
- YETKİN, Çetin (1983) *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, İstanbul.